

הספרים על הראי"ה קוק זצ"ל

הרב יהושע קניאל - ראב"ד חיפה

האדם הגדול בענקים

למלאות שנתיים לפטירת מרן ראש הרבנים הגר"א הכהן קוק, זצ"ל.

גדלות ענקית בהלכה ובאגדה, במחקר ובקבלה, בספרות ובשירה, ועל הכל במוסר ובטהרת הנפש, היתה דמות דיוקנו של האדם הגדול בענקים, שנשא עליו את כתר כהונה גדולה של נשיאות הרבנות לארץ ישראל ורבן של ישראל בכל ארצות פזוריו, הגאון החסיד מרן אברהם יצחק הכהן קוק, נשמתו בגנזי מרומים.

ולפיכך באותו יום שנפטר "אברהם אבינו" מן העולם, עמדו כל גדולי הדור בשורה, ואמרו: אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטה! והאבל גדל בבית ישראל וכהמר על יחיד קוננו עליו, עליונים ותחתונים, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה, שמים בוכים אבד חסיד מן הארץ, והארץ בוכה וישר באדם אין... וכשבקש יהושע רבו ולא מצאו, היה בוכה ואומר: הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו'... (מדרש רבה - דברים).

מהי סוד גדולתו של רבנו הגדול זצ"ל, שזכה לשעור קומה של מרא דארעא דישראל ומרא דעמא ישראל, ושהסתלקותו נגעה ללב כל האומה, אנו יכולים למצוא מתוך דבריו בהערכה על הגאונות בספרו "אדר היקר": "הגאונות" - הוא אומר - "מחוברת לעולם ממתנה ועבודה, בין גאונות וכשרון השכל, בין גאונות המוסר והצדק, שניהם אינם באים כי אם כשיתחברו בנפש הגאונות שתי אלה יחד, מתת אלקים של נפש יתרה ונפלאה, האוגרת בתוכה סכום גדול של מעלות הרוח וכח נשגב בעצם תולדתה, עם השקידה וקבלת עול העבודה מאהבה, לפתח את הכשרונות, להוציא את הסגולה הגנוזה מן הכח אל הפועל, אנו מוצאים לפעמים גם כן

1. כהמשך להספדיו של הרב קניאל זצ"ל אשר נדפסו בקבצי מאבני המקום יא-יב, הננו מביאים כאן הספרים נוספים שנשא על רבו הגדול ורשמם בכתי"ק, שקבלנו מנכרו הרב פרופ' אליאב שוחטמן שליט"א, ושוב לו התורה והברכה.

2. הספד זה נדפס בחוברת הדקה "מדרש הרב", "חוברת ראשונה", "מוקדשת ליום הזכרון של רבנו הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, ג' אלול תרצ"ו, ב"הוצאת אגודת מדרש הרב - ירושלים", ובה מאמרים מהראי"ה, הגר"מ חרל"פ, הרב יצחק לוי, הסופר דב נתן ברינקר, הרב אלתר דוד רגשנבורג, הרב ש. ב. שולמן, הרב חיים משה יאלובסקי. נוסח מקוצר ממנו נדפס ב"הארץ" ג' תשרי ה'תרצ"ו תחת הכותרת "האדם הגדול". הספד זה נדפס מחדש בקובץ הספרים על הראי"ה "דבר לדור", פדואל, אלול ה'תשנ"ו עמ'

72-77.

3. בבא-בתרא צא.

4. דברים-רבה יא, י.

גאונים מעולים שזכו למה שהם רק בעבודה רבה ועמל גדול של שקידה נפלאה, אולם כל החודר בעין בוחנת, ימצא הבדל בין הגאונות הטבעית לאותה המלאכותית, באותו ההבדל עצמו שיש בין הטבע והמלאכה ברוב, ויותר מזה שהנטייה המצוינת לשקידה ולאהבת העבודה... גם זאת היא אחת מתכונת הגאונות כשהיא נמצאת במדה גדולה, על כן סוף כל סוף סבת הגאונות היא סגולה של יצירה שאמנם ביד האדם להגדילה ולהקטינה כפי בחירתו...".

לרבנו זצ"ל היה אמנם כשרון של גאונות טבעית, מתת אלקים של נפש יתרה ונפלאה, בכח נשגב של מעלות הרוח בעצם תולדתה. בשחר טל ילדותו הכירו בו גדלות הרוח, ולפני הגיעו לגיל הבגרות בא כבר במשא ומתן של הלכה עם גדולי ישראל, ובישיבת ולוז'ין הביטו על "העלוי" הנפלא הזה בהערצה ובחבה, והגאון הנצי"ב זצ"ל היה מכין אתו יחד את השעורים שהיה צריך להרצות לפני גדולי חכמי הישיבה. חותנו הגאון אדר"ת זצ"ל אמר עליו "לקחתי לבתי חתן שאינני מגיע לקרסוליו", וכשרצה לשלוח ידיו במסחר, הניאו הגאון הצדיק בעל "חפץ חיים" זצ"ל, באמרו עליו: "אתה נוצרת לגדולות, להיות מנהיג בישראל".

אבל לא פחות מהגאונות של מתנה, אשר קננה בו באופן טבעי, היתה בו גאונות של עבודה, שקידה, התמדה עד למסירת נפש על התורה. כשלמד בישיבת ולוז'ין ושקידתו היתה למעלה מכל כח אנושי, ששים דף תלמוד עם נושאי כליו היה לומד בכל יום בעיון, עד שנחלש ונפל למשכב. בא אליו הנצי"ב זצ"ל לבקרו, והוכיחו על שקידתו הבלתי מוגבלת, ואמר לו: "גם אני הייתי שקדן בבחרותי, אבל ידעתי גם לקבוע שעות לענייני הגוף, וללמודי קבעתי רק שש עשרה שעות במעת לעת ולא יותר. ואתה התמכרת ללמודיך עד כדי כך ששכחת את עצמך לגמרי". ואני הגבר זכיתי שרבנו קבע אתי שעורים בהתבודדות וראיתי את אש הקדש שהיתה יוקדת בלבו לאהבת התורה, עד שהיתה מתלהבת כשלהבת העולה מאליה מבלי גבול, ורק בהתאמצות גדולה אפשר היה להסיע אותו מלמודיו, אל טעימה משהו להחזיק את קיומו, ופעם אחת עברתי עם אחד מחכמי ירושלים על יד בית הרב בשעה מאוחרת אחרי חצות לילה וראינו אור בבית. חפצנו לדעת מיהו האדם שמפריע את מנוחת הרב בשעה כל כך מאוחרת, אחרי טרדות כל כך קשות ומרות שעברו עליו במשך היום והלילה, ומה נשתוממו כשראינו את הרב בכבודו ובעצמו, וספר גדול בידו, רץ אנה ואנה והוא גומא עמוד אחרי עמוד, דף אחרי דף בשקידה ובהתלהבות מאין דוגמתה, אז אמרתי לאיש שיחי עכשיו יש להאמין למה שספרו לי בהיות רבנו רב ואב"ד, ביפו, עבר פעם במשך שלשים יום על כל הש"ס בבלי, כי תפיסתו הגאונית בצרוף שקידה עצומה כזאת, בכחה לעבור על כל גלי הגלים של ים התלמוד במשך זמן קצר.

גאונות זאת המחוברת ממתנה ועבודה, קבלה את בטויה - אמנם בחלק ממנה - באלפי גליונות של ספרים, חבורים, ומאמרים בכל מקצועות התורה וענייני היהדות, בהקף רחב, בהסברה ובהעמקה, בבהירות המחשבה, ומקוריות הסגנון, והיא שנתנה לו את היכולת להתגבר על כל המון טרדותיו וחולשתו, ולא להתסיר משעוריו הקבועים לפני חכמי הישיבה המרכזית ואחרים, ולענות לכל אלפי שואליו מכל קצוי העולם, וגם לדבר ולנאום, להרצות ולכתוב על

כל מאורע בחיים, בשפע של רעיונות עמוקים, ובשטף של מקראי תנ"ך ומאמרי חז"ל שהיו מפליאים כל שומעיו, ורק מתוך גאונות זאת הכפולה, כשרונו הסגולי וקבלת עול העבודה מאהבה, היה יכול בשנים האחרונות שהיו לו מרובות בדאגות וצער, לחבר את הספר הענקי "הלכה ברורה" ו"ברור הלכה" על כל ש"ס בבלי וחלק מהירושלמי, מסקנת ההלכה הברורה ובאורה דף על דף בהתאמה לסוגית התלמוד.

גם בעבודת ה' בקיום המצות, היתה משתקפת גאונות כפולה זאת, היכולת השכלית והרצון הכביר, התרפקותו בתפלה, דבקותו בשמחת התורה, ובכל מצוה שהגיע זמן קיומה, עם כל עומק ההבנה שבה, ובעיני ראייתי ביפו את התלהבות הרב בשמחת חתן תלמיד חכם שיצא ברקוד לרחוב, ומסביבו מעגל רוקדים, וגאונות העבודה הזאת התבטאה באופן מוחשי ברגעיו האחרונים של רבנו, ששכב זמן רב פניו אל הקיר מבלי להניע שום אבר וכמעט בלי נשמת חיים, ורק הלב עוד דפק, וכשהוא שומע את הקריאות של קבלת מלכות שמים התעורר פתאום, ובהתאמצות נוראה - להשתוממות הרופאים - התהפך אל קהל הנוכחים, ויחד אתם קרא שמע עד שיצאה נשמתו ב"אחד", הדחיפה הזאת הבלתי משוערת בכח אנוש, נתנה לו רק באהבת העבודה שבו עד לידי מסירת נפש.

גאונות כפולה זאת של נפש יתרה ונפלאה מעצם תולדותה, עם קבלת עול העבודה מאהבה, החכמה והכשרון עם המוסר והצדק, היא שנתנה לו את הצביון המיוחד לאהבת ישראל, ובמסירות עד כדי הקרבה עצמית, היה דואג לכל עניני הכלל והפרט, הצבור והיחיד. לא חס על כבודו, עמדתו ובריאותו, אם הוא היה יכול בכחו לעזור למי שהוא בעת צרתו, ולעומת הזריזות הבלתי מצויה יש לציין את הזהירות שלו, לא הוציא בטוי חריף, אפילו נגד אלה שמררוהו במכתבי פלסטר ובהתקפות שונות, ואף פעם לא נתן לעט סופרים שלו לצאת באיזה גלוי-דעת נגד האנשים האלה, פן יבולע למי שהוא, למוסד פלוני או ארגון אלמוני, נעלב ולא העליב, שמע חרפתו ולא השיב, ולא עוד אלא שהיה מקרב את מתנגדיו, בכדי להתרחק מכל נטירה וטינא שבלב, היה תמיד מחפש את הצד הטוב, והיה רואה את האור בתוך הצללים, ופעם אמר לי, אני לא אצטער' אם לא אשנא את מי שצריכים לשנא, אלא אני אצטער תמיד אם חלילה לא אוהב את מי שאני צריך לאהוב. על לוח בקיר ביתו חרותה אמרתו של הלל הנשיא "הוי מתלמידיו של אהרון, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (אבות א, יב), והיא היתה חרותה על לוח לבו כסיסמת חייו של רבנו כל הימים.

אהבת ארץ ישראל ומנקודת השקפה של "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", "עמה אקרון אחד ולא אינון בלחודדיהו" (זהר צג, ב), היא פרשה מיוחדת במינה. הגאון ר' מרדכי אלישברג זצ"ל אמר לו בבחרותו "שהוא יחולל נפלאות בארץ", וכשהוא בא לארץ ישראל בפעם הראשונה על אדמת הקודש, השתטח מלוא קומתו על הארץ ונשק את רגבי העפר והאבנים, וכך כל צעד ושעל שבה, כל מפעל, כל קנין וכל בנין, היו חיי רוחו ונשמתו.

6. ראה מועדי הראי"ה עמ' שע.

7. דברי-הימים-א יז, כא.

בלי שום הפרזה המליצו על רבנו הכהן הגדול מאחיו, מקרא שנאמר על אהרון הכהן "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעון, כי מלאך ה' צבאות הוא".⁸ שליח ההשגחה העליונה הוא היה בתקופתנו זו, תקופה של שנוי ערכים, מחיי גלות לחיי עם בונה את חרותו, בתקופה של חלופי דעות והשקפות, והתרחקות הבנים מאבותם, והוא שהבין את שיחתם של אבות ובנים, לגשר גשר ביניהם על יסוד האידיאלים הנשגבים המשותפים לשניהם. שליח ההשגחה העליונה הוא היה, גם באותם הימים ההיסטוריים שלפני מתן הצהרת בלפור. הוא היה בזמן המלחמה בשוויצריה, וכשבקשו ממנו לבא ללונדון לקבל משרה של רבנות, הביע חשש שאחר כך לא יתנו לו כל כך מהר לשוב לארץ ישראל משאת נפשו, בכל זאת הסכים להצעתם בהיותו בטוח שתוצאות המלחמה תביאנה בכנפיהם צמיחת ישועה לישראל, ומדינת בריטניה תתפוס את התפקיד המכריע בחיי עמנו על ארצו, נענה להם להיות במטרופולין של המדינה בשעה מכריעה כזאת, אולי יוכל גם הוא במה שהוא לעזור להצלחת עמו וארצו. כך הוא כתב להם וכך היה. וכשבא ללונדון והתחילה התנועה בחוגים המדיניים על זכות שיבת בנים לגבולם לארץ אבותיהם, נמצאו משטינים מחוגים שונים שיצאו בגלוי נגד נתינת זכות זו ורבים נמקו את התנגדותם בטעמים דתיים, אז הוציא הרב כרוז שנתפרסם בבתי כנסיות ומקומות פומביים באנגליה, בו הוכיח את הבגידה הנוראה של קורעי הנשמה היהודית הרוצים לפרר את השלמות של "אתה אחד ושםך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", ונאם באספות עם שבהם השתתפו גם חברי בית הנבחרים שהשתמשו בעת הוכוחים בדבריו של הרב ז"ל, ודבריו עשו רשם גדול על כל החוגים השונים שמבפנים ומבחוץ. בלי ספק כשיבא כותב ההיסטוריה לכתוב על זכות הבית הלאומי, שהוא עתה קרן אורה לכל העם, יזקוף חלק מהתאמצות קבלת ההצהרה לזכותו של רבנו זצ"ל, כי הוא היה אמנם מכל הבחינות שליח ההשגחה העליונה מלאך ה' צבאות בתקופה רבת מאורעות זו.

אלה הם קוים קצרים ממקצת שבחו של האדם הגדול בענקים הוה, המציינים את טוד גדולתו והערצת העם אליו, אולם כל פרקי חייו של רבנו, בכל מעשיו הכבירים רבי הענפים בגאונות כל כך מקיפה לכל סגולותיה, ובמזיגה נפלאה של אצילות נפש טהורה, יכתוב העם כלו בהמשכת האורות הגדולים שבו בארבעת עקרי חייו של רבנו הגדול ז"ל, אהבת ד', אהבת התורה, אהבת ישראל, ואהבת ארץ-ישראל, ברעיון, בדיבור ובמעשה, בכל שטחי בנין בית חייו, והיה זה לצרי נחומים בשברנו הגדול. עדי נזכה ליעודי הנביא "לא יבוא עוד שמשך, וירחק לא יאסף עוד, כי ה' יהיה לך לאור עולם, ושלמו ימי אבלך..."⁹.

8. מלאכי ב, ו-ז.

9. ישעיה ס, כ.

נאם אזכרה לחון הרב הגרא"י קוק זצוק"ל בבית-הכנסת המרכזי בחיפה

ביום ג' אלול תש"ב

שבע שנים עברו מאותו יום המר שבו הוסרה המצנפת של ראש הכהן הגדול, והורמה העטרה מראש כל אדם, בהסתלק מעלינו הכהן הגדול, רבן של ישראל ורבה של ארץ-ישראל, מרן הרב זצוק"ל.

הוא היה גדול בענקי הרוח, גדול בתורה ובחכמה, במחקר ובקבלה, בהלכה ובאגדה, בשירה ובספרות, ועל הכל - במעשים ומוסר המדות. ולכן קשה לתת הערכה על רבנו הגדול ז"ל, אם לא מי שחיה את חייו או לפחות מי שידע את ספריו על בורים ועמקם. לצערי אין בי דבר זה, ולכן אסתפק בעמידה על נקודה אחת שהיא היתה תוכן חייו, והיא: מדת האהבה, שהיא היתה לו לקן בכל ימי חייו, ולפיו כתב את ספר חייו.

האהבה היא אם כל המדות. וכשהיא נובעת ממקור האמונה, ממקור התורה, שהיא אש דת, הרי גם היא בבחינת אש, רשפיה רשפי אש. האהבה האמתית - אומר רבנו בספר "חבש פאר" דרוש א'¹⁰ - היא בבחינת אש, מכיון שהיא נובעת ממקור אמת התורה שהיא אש דת, לכן גם האהבה היא אש, "רשפיה רשפי אש שלהבתיה" (שיר-השירים ח, ו), והיא הקובעת את צורתו של האדם, את תכונתו, מגמתו, ושאיפותיו ואת דמותו אשר בצלם אלקים ברא אותו. יוצא שהצד הקפכי שהוא בנגוד לצורה, החומר, הגוף הבהמי והרצון התאנני, צריך להיות מים שיכבו את האש, ושידכאו את הכחות הרוחניים שבאדם, אבל "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה. אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בווזו לו" (שם שם, ז). ומדוע? והלא זה נגד הטבע. מים מתפשטים על האש ומכבים אותה, אבל במה דברים אמורים, מתי המים שולטים באש? כשאין מחיצה ביניהם, אולם אם ישנה מחיצה בין האש והמים, אז לא רק שהמים לא משתלטים באש, אלא שהאש משתלטת במים, מבעבעת אותם מלהיבה ומרתיחה אותם, ומכניסה בהם את כחה ומהפכת את המים לכח של אש, וכך האהבה האמתית שיסודה היא האמונה, היא מהנה סג' דין אש האהבה והרצון החמרי שלא רק אשר איננו בא הרצון לכבות את האש, אלא להיפך, האהבה על-ידי האמונה מכניסה ברצון רגשות קדש, ומלהיבה אותו עד כדי כך שהוא נהפך והיה לחלק בלתי נפרד מרשפי אש שלהבתיה.

ואם אנו רואים בזמננו זה שהמים מתגברים על האש, על האש של בית יעקב ועל הלהבה של בית יוסף, הרי היא בגלל נפילת המחיצה שבין האש והמים, בגלל התבוללותנו בין העמים לאכול מפת בנם ולהתחתן בבנותיהם ובבניהם, עד אשר נהיה "ככל הגוים בית ישראל". אז מתגברים המים של "הוי עמון עמים רבים כהמות ימים יהמיון" (ישעיה יז, יב), על כנסת ישראל המשולה לאש. וכמו שאמר מרן הרב זצ"ל לפני שנים רבות בהנחת אבן הפנה של בית-הכנסת הזה: "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים".

והסביר רבנו הגדול צ"ל, שאז לפני תקופת האבות, שררה בעולם חשכת הבערות מהאלילות הגסה. עבדו לכוכב פלוני או אלמוני, או לצורה זו או אחרת, אבל את ה' לא ידעו. לא ידעו לגמרי שישנו אדון לבירה זו. עד שבא אברהם אבינו והוא הכיר את בוראו, הכיר לעצמו והכיר לאחרים, והוא התחיל לקרא בשם ה', לפרסם שישנו אדון לבירה זו. וכן יצחק וכן יעקב פרסמו את שם ה' בעולם. והנה הרמב"ם ז"ל מבאר מהי מצבה¹¹: בנין שמתאספים מסביבו לעבודת ה', והוא בנין פרוץ מבלי מחיצות מסביב, כי אז היתה עבודת האבות לפרסם את שם ה' בין כל תושבי הארץ מבלי שיהיה בין האבות ובניהם איזה הפסק של מחיצה.

גדל הישוב, רחב ישובו של עולם, והתושבים התפצלו למשפחות, שבטים, לאומים ולשונות, והיה צורך ליצור עם שיהיה לסגולה בין העמים, "עד לאומים נתתיו" (ישעיה נה, ד), עמוד חי נגד הרשעות והברברות שבעולם, עם שיהיה למופת במחשבתו, בהשקפתו, בהלך רוחו, בתורתו ובמעשיו, ואם ההשפעה צריכה לבא על-ידי עם, לא על-ידי אחד, כי אם על-ידי עם שהוא מורכב מרבבות ומיליונים יחידים, מוכרח העם הזה להיות מרוכז למקום אחד - למקום אשר יבחר ה'. "עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב" (במדבר כג, ט). כי אם כל אחד יקים במה לעצמו, או מצבה מבלי כל היקף מחיצות להתערב בגוים ולהשפיע בתוכם, אז העם יפורר לרסיסים ויבטל את כל ערכו וישותו. ולכן המצבה שהיתה אהובה לאבות היחידים, היא שנואה לבנים. ועל זה אמר יעקב אבינו: "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים" (בראשית כח, כב). ההשפעה הבאה עכשיו לעולם, על-ידי מצבה, תהיה בימי הבנים על-ידי בית אלקים, סגור במחיצות ומרוכז במקום אחד (ישעיה ב, ג): "ואמרו לכו ונעלה אל ה' אל בית אלקי יעקב", לא כאברהם שקראו ה' ולא כיצחק שקראו שדה - השפעה על-ידי הקמת מצבה בלי מחיצות - אלא כיעקב שקראו בית (פסחים פח, א).

ואם הבית אשר יבנה בארץ יהיה בית אלקים סגור במחיצותיו, ברחבותו הטהורה, מבלי התערבות זרים, אז הבית יקום, ויתקים לדורות עולם.

רעיון זה שאהבת אמת משעבדת גם את הרצון הגופני, שיהפך לכח של אש האהבה, אנו מבטאים שלש פעמים ביום: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך", "בכל לבבך" - בשני יצריך, שגם יצר הרע, הרצון התאוני, יהפך למכשיר של עבודת ה'. "ובכל נפשך" דורשים חז"ל¹²: "אפילו הוא נוטל את נפשך". באור הדבר, אומר רבנו, שאם אדם מותר על חייו למען אהבת ה', הוא מחליף את אהבת החיים באהבת ה', אין זו עוד הגדלות העילאה. מאיר הוא את האהבה הזמנית באהבה הנצחית אם בר הכרה הוא. גדלות היא אם האדם מקבל את אהבת ה' אפילו אם הוא נוטל את נפשך, ונטילת הנפש יכולה להיות בכל המכשירים, באמצעים הקשים ביותר, ביסורים היותר אכזריים, כרבי עקיבא שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל. כל עומק הרגשת הכאב של מרירות החיים. אם גם אז הוא מבליט את אהבת ה' זוהי גדלות. וכמו שאמר אותו חסיד, מביאו רבנו בחיי בשער אהבת ה'¹³, שהיה קם בלילה ואומר

11. אגרות הראי"ה ג, אגרת תשמו.

12. הלכות עבודת-כוכבים ו, ו.

13. ברכות נד.

14. פרק א.

להקב"ה: "אלקינו הרעבתני ועירום עזבתני ובמחשכי הלילה הושבתני ועוזך וגדלך הוריתני, אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך". זוהי אהבת ה' האמתית המתבטאת בתוך כל מרידות החיים. מתוך רשפי אש שלהבת יה (בסדרו עולת ראייה [א] עמוד רנ [= עין איה ברכות חלק ב, ט, רכז]).

רבנו זצ"ל, היתה אהבתו אש קודש, לה', לתורתו, לעמו ולארצו. עם כל מרידות החיים נהפך רצונו למכשיר בידי האהבה האמתית. לא אאריך בפרטים על מסירות נפשו בתורה, אהבתו לתלמידי חכמים.

כבר דובר הרבה על דבקו ואהבתו את המצוות. חבוק ונשוק לא רק את ספר התורה, כי אם אפילו את האתרוג ואת הלולב. ואפילו את הערבה המחוברת ללולב וההס, כי הרי כל המחובר לטהור - טהור.

אהבתו לישראל. יודעים אתם את מסירות נפשו להציל את הגדון למות¹⁵, מכיון שהוא היה משוכנע שלא זהו הפושע. ואפילו אלה שאומרים¹⁶ שלא מטעם זה הגן עליו רבנו, אלא מפני שלא רצה שיהודי שאיננו מחויב מיתה על-פי ד"ת יתלה בארץ-ישראל, הרי גם כן מתוך אהבה לישראל חרף נפשו. כי הלא לפי השתלשלות הענינים אפשר היה אז להבין שמסירת נפש ממש כרוכה בענין זה.

אהבתו לארץ-ישראל עברה כל גבול. כשבא לארץ זו בזמן שהיתה עוד שוממה ועזב בחוץ לארץ את הקרירות הגדולות ביותר שהיו לפניו בחוץ לארץ, ובהכנסו לארץ נפל מלא קומתו על כפי הסלעים של חוף יפו, מבלי שהיה אפשר להרימו, מחבוק ונשוק אבני הארץ. ובבואו ללונדון במלחמת העולם, בבטחונו שיוכל לעזור בתחית האומה על אדמתה, ואמנם פעל הרבה שם כידוע, הרי תיכף בפתחת שערי הארץ חזר לארץ-ישראל, מבלי להתעכב כלל שם.

זאת היתה אהבה שהכריעה את כל מרידות החיים שהיתה לו, והעלה את חיי השעה לחיי עולם. כבאורו בהקרמת הסדור התפלה, היא חיי-שעה, היא מחיה את השעה, את הענינים הזמניים שבשעה ושבוזמן, והאדם צריך מחיי שעה אלו לעלות לחיי עולם¹⁷. ורבנו כל רגעיו ושעותיו היו חיי עולם.

אבל יש עוד נקודה במדת האהבה, נקודה שהיא חלשה מאד, אפילו אצל גדול המחשבה והמוסר, ואבאר אותה בקצרה. רבנו סעדיה גאון שאנו מזכירים אותו בשנה זו בהערצה לרגלי מלאת אלף שנים למותו, מונה בשער האחרון שלש עשרה אהבות שאדם אוהב אותן וצריך לאהוב אותן. והוא אומר שאין אדם יכול להסתפק באחת האהבות. משל לבנין שהוא זקוק לאבנים, ברזל, עצים, מלט וכדומה, ולא יתכן שהבנין יוקם מחומר אחד, וכל שכן לא ממסמרים לבד. כך צריך האדם למזג בתוכו את כל המדות. ואם האדם יאמר להצטמצם במדה אחת, אז לא רק שלא ישיג את המדות האחרות, אלא יפסיד גם את המדה הזאת שהוא מחזיק

15. אברהם סטבסקי ז"ל, שכנגדו נרקמה עלילת הדם של רצח המדינאי חיים ארלוזורוב הי"ד, בשנים ה'תרצ"ג-ד.

16. אמנם, מאז כבר הוכח נכונה הטעם הראשון. ראה ליקוטי-ראי"ה חלק א, עמ' 396-381.

17. עולת ראייה א, ענייני תפילה, "תפלה ותורה" סע' א, עמ' יט.

בה. למשל אם יחזיק במדת הפרישות, היא בודאי מדה טובה, שעל ידה הוא מתרחק ביותר מתענוגי החיים, ויוכל להזהר שלא ישל בשום דבר איסור. בכל זאת, אם יחד עם המדה הזאת לא תהיה נטועה בלבו אהבת אדם, יכול הוא להפסיד גם את מדת הפרישות. כי הפרישות וההתבודדות מבני אדם יכולה להכניס בלבו שנאה לבני אדם מן הישוב, ושנאה הלא יכולה להביא למדות הרעות ביותר, ככתוב: "כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו וגו'" (דברים יט, יא). ולכן היה רגיל רבנו לומר מוטב לי לאהוב את מי שאיני צריך לאהוב, מאשר אשנא את מי שאני צריך לשנא, כמפורש ברמב"ם, סוף הלכות דעות, חומר האיסור של שנאה בלב.

ורס"ג מוסיף והולך להביא ראיות מחושי האדם: טעם, ריח, ראייה ושמיעה. איך שמוזג המאכלים השונים מוסיף טעם, מוזג הנינים מוסיף ריח טוב, מוזג הגוונים השונים מעדן את הראיה, מוזג הקולות השונים מענג את השמיעה. מזה רואים עד כמה מוזג המדות השונות הוא לשבח האדם ולתועלתו בכל עניניו עלי אדמות.

רבנו ז"ל גם כן אומר אותם הדברים של הרס"ג, אבל בסגנון אחר, מוטעם לשבח יותר. "ימים רבים עברו על החכמה כעול ברזל על צוארה. אבל באו הנסיונות והתרחבה ההכרה... כי לא שלילה יולידו... כי אם כח חיובי מחודש..." (אדר-היקר, מעט צרי עמ' יג). ולדבריו לא רק טעם מוסיף המזוג, אלא כח חיובי חדש ומחודש.

ולכן אנו רואים ברבנו גדול ההלכה שעונה תשובות לאלפים, הוא המעמיק הגדול באגדה, החוקר הגדול בכל מכמני החקירה האלקית, הוא אחד מגדולי המקובלים. תלמיד הגר"א בשיטת למודו ומחבר ספרים פירושים להגר"א. הוא גדל החסידות, שכל גדולי האדמו"רים השכימו לפתחו. הרב הנאור כביכול, המשורר והסופר, הוא קנאי נלהב לכל קודש בישראל, כאשר הוא כותב במחאה על חלול שבת פעם אחת: "לא בדיו כי אם בדם לבבי"¹⁸, ורבים ראו בזה סתירה בדעות ומחשבות. זוהי הנקודה העמוקה ביותר של אהבה. "האספקלריא המאירה של האהבה עומדת היא ברום עולם, בעולם האלקות, במקום שאין סתירות, גבולים וניגודים..." (אורות הקודש חלק ב, האחדות הכוללת כט). כי דוקא המזיגה שבין הקוים הנפרדים זה מזה, "זהו החותם הגדול של אחדות המחשבה, שמתמם את התזיונות המתנגדים בהפגשם על פני אופק המחשבה והרוח"¹⁹. אף על פי שאלו מטמאים ואלו מטהרים, אלו אוסרים ואלו מתירים, אלו

18. "אחים! לא בדיו, כי אם בדם הנפש והלב אני כותב את דברי אלה נגדה נא, לכל אחינו בארץ-ישראל ובחוץ-לארץ. אוי לנו על שברי כי הוצרכת לבא לידי מדה זו להיות מקטרג ומזכיר עון של אחי החביבים עלי חבת נשמה, חבת בנים אהובים וילדי שעשועים, אבל מה אעשה, הדבר הגיע עד הגבול היותר קיצוני, הנני מוכרח לצעק במר נפשי: חלול שבת-קודש באכזריות נוראה נגד נשמתה הקדושה של האומה ונגד כבודה, בארץ-ישראל ובירושלים עיר הקודש, בפומבי, בעזות, ובחוצפה, שאין כמוה לרוע, מה היה לנו! לא אחים אהובים, לא אוכל עוד לשאת את החרפה, אהיה מוכרח להרעיש את כל עולמנו, את העולם הפנימי והחזון שלנו, בשוקים וברחובות, בפה ובעט, בלי הרף, בל אתן פוגת לי, בת עיני לא תדום, יחד עם דמעותי, עם רמי לבבי, ישמעו צעקותי ואנחותי, ירעישו לבבות, יביאו תסיסה ומהפכה, וגם חשבון הנפש בלב אלה אשר לא יאבו שמוע... חדלו! חדלו! חדלו! הנני אומר לכם". נדפס באוצרות-הרא"ה ב, עמ' 1038-1039.

19. אדר-היקר שם.

ואלו דברי אלהים חיים. "א-ל אחד אמרן, פרנס אחד נתנן, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא" (תגיגה ג): (עיי'ן שם באדר היקר המשך המאמר "מעט צרי"). וזאת היתה הנקודה הבערת במדת האהבה שבו, למצא בכל סיעה ובכל איש את הצד החיובי, את החדוש שבו, את הגלוי הבא מתוך הנגודים השונים ואת האור מבין מפלשי העבים.

בשעה טרופה זו, שאין דוגמא בהיסטוריה להיקף העולמי של היסורים בעולם בכלל ובעולם היהדות בפרט, כשמאות אלפים מאחינו גהרגו במיתות משונות, כשמליונים נאנחים ונאנקים מחמת הצורך ונמקים בעוני וברעב בצנוק הנאצי המקיף את רוב ארצות אירופה והבלקן, בשעה זו מרגישים שחסר לנו אותו ענק הרוח, החוזה הגדול שראה את אור הגאולה גם בתוך מרחץ הדמים שבאירופה. ולא רק שראה מתוך רבוי שפך הדמים את חבלי הלידה, את חבלי המשיח, אלא את יציאת הפדחת - את אורו של משיח (חזון הגאולה עמוד קיד [=מאמרי-הראי"ה עמ' 291-292]²⁰). וכבר אמר רבנו זצ"ל: "בעת התמוטטות הרוח, ישפל איש. שאלת החיים תהפך כולה רק לשאלה מכנית שפלה, איך משיגים עצים להסיק את התנור הקטן, לחמם על ידו את בית החמר, 'האדם'. והעצים הללו עולים ביוקר מפני שהם 'לחם'... 'ישראל נמשלים לעוף', הוא נוצר לעוף והוא מוכרח לעוף... עת אשר יתקפו היאוש... ללכת על גחון, ללחץ עפר, ישא ישראל עיניו, אל הזקנים שבדור; אל יחידי הסגלה... יראה הוד נפשם ורוממות שאיפותיהם. מהם יכיר את רוחו, כי רוח האומה יתעלה בגדוליה..." (אדר היקר ג-ד) ["רעיונות לתולדות הגאון אדר"ת ז"ל" פרק א, מהדו"ב עמוד כא].

גם אנו בשעה זו כשאנו מתייחדים עם זכרו של מרן הרב זצ"ל נשאב לתוכנו מעט מהרבה מתוכן ומדת האהבה אשר היתה בו. נטפח אהבה לה' ולעמו לתורתו ולארצו, אהבה של רשפי אש, אהבה שתשעבד את רצוננו לקנינים הקדושים, ואז נהיה בטוחים שהקב"ה יוציאנו באהבתו ובחמלתו מצרה לרוחה, מאפלה ומשעבוד לגאולה, ויביא לנו במהרה בקרוב גאולת עולמים למען שמו באהבה.

20. מאמר שנכתב "בקשר לפגורמים שהתחוללו אז ברוסיה הצארית", הרב מאיר בר-אילן ז"ל, בחזון-הגאולה עמ' תרו-תרת.

נאם הזכרה למרן הרב הגרא"י הכהן קוק זצ"ל בבית הספר נצח ישראל

יום ה' כי תבא י"ד אלול

ובבית הכנסת כפר אתא

במוצאי שבת קודש ט"ז אלול תש"ט

אנו מתייחדים עם זכרו של רבנו הגדול, ואנו רוצים להעלות את דמותו על זכרוננו, אולם כשאנו מסתכלים בקרני אור שמש גבורתו, וכשאנו מתבוננים למהלך חייו, ספריו, השקפותיו, הלך רוחו, מעשיו ומדותיו, אנו משתוממים על המראה הגדול הזה, ואנו חושבים כאלו ישנן סתירות ופילוגים בכל דרכי חייו. וכבר נלאו רבים למצא את הפתרון לחידה הזאת. והיו שאמרו שהוא היה בבחינת מוסיקאי הבקי בחכמת הנגינה, שכל תו וכל תנועה חביבים עליו וגם פגימה דקה מן הדקה צורחת באזנו ותנועה קלה שלא כהלכה מרעידה את נשמתו. ודוקא הקולות השונים והמשונים הם מוצאים בו את ההרמוניה הנפלאה והשלמה בשירה ובנגינה (הגרי"מ חרל"פ, "חיי הרב קוק").

ואחד מגדולי הסופרים שהיה בקי בקבלה ובחסידות, רבי הלל צייטלין הי"ד, כשהוא מדבר על הקבלה בתורת מרן זצ"ל, הוא אומר: "הרב גילה בקבלה את נשמת הרבים, את מאורעותיה, סכנותיה, הצלחותיה, גאולותיה, צירופיה וזיכוכה, עליותיה ושגשוגיה של הנשמה ההיא, כלומר של נשמת כלל ישראל, והסתכל אף בנשמתו של היחיד רק מתוך האספקלריא של נשמת הרבים. התב"ד מסתכל בנשמתו של אחד מישראל ומשם הוא מביט בשכינה. הרב קוק מביט בשכינה, בכנסת ישראל, כלומר בשרש השרשים של נשמות ישראל, ומשם הוא מסתכל בנשמתו של היחיד. אין הרב חולק על המקובלים שקדמוהו... אלא ששנה מקום עמידתו הפרטית... משל למי שעמד במקום אחד ידוע במגדל גבוה ומסתכל במהלך הכוכבים, והלך ועמד במקום אחר באותו המגדל, אותו המסתכל ואותו המגדל ואותם הכוכבים, אלא שרואה הוא אותם מנקודת זווית אחרת..." ("חיי הרב קוק"). דומה לזה אומר ר' יוסף אלבו, כי כבר יתואר בתארים מתחלפים מצד יחסים מתחלפים והצטרפויות מתחלפות... כמו האילן שהוא קרוב לראובן פעם, ורחוק ממנו פעם, ולמזרח ראובן פעם, ולמערבו פעם, ואין השנוי באילן, אלא בראובן או... אמרנו בו שהוא בן יעקב ואח שמעון ואבי חנוך ושותף נפתלי ובעל השור ובעל הבור..." (עקרים מאמר ב פרק ח).

זהו הפתרון לחיזיון המופלא של ההיקף הגדול בגדלות הענקית של מרן הרב שרבים ראו בו סתירות וחליפות. כמו שממשיך ר' הלל צייטלין ואומר: מכאן - מההסתכלות בנשמת הכלל, המעין הנובע בלי הרף, שפע של דבקות אלקית, חזיונות ומשאי נפש לרום עולמות אציליים, שביחד עם זה משכנם גם פה בארץ, בהאבקות של כנסת-ישראל על קיומה המשיחי, יסוריה ותקוותיה, שהם עם זה גם גאולתם של העולמות, צירופם, העלאתם, זיכוכם והשבתם כלם ליזוהרא עילאה דאדם הראשון... אולם איך בא האדם לידי מדרגה כזאת של זיהורא עילאה דאדם הראשון, להסתכל בנשמת כל יחיד מתוך שפופרת הכלל של כנסת-ישראל כלה, בשרש השרשים שלה, מתוך מדת האהבה שהיא אם כל המדות, כשהיא דבוקה בתורת ה', היא הקובעת

את דמותו, מהותו, אפיו ותכונתו של האדם הגדול. כמו שאומר מרן רבנו בספרו "חבש פאר" האהבה הנובעת ממקור התורה שהיא אש דת, "רשפיה רשפי אש שלהבתיה". יוצא שהבלי העולם והרצון שלהם צריכים להיות מים שיכבו את האש. אבל "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא יטפוח". ולמה המים לא מכבים את אש האהבה, והלא מסבב הדברים שהמים מתפשטים על האש, מדכאים אותה ומכבים אותה. מתי זה? כאשר אין מחיצה ביניהם. אבל אם מחיצה מפסקת ביניהם, אז לא רק שהמים לא מכבים את האש, אלא האש משתלטת על המים, ומבעבעת אותם ומרתיחה אותם, עד שהם נהפכים לכח של קיטור, לכח של אש. ומהי המחיצה שבין אהבת התורה והרצון החמרי? האמונה. כשישנה אמונה עמוקה בה ובתורתה, אז גם החמר שבאדם מתהפך, על ידי אהבת אמת, לכח של אש האהבה.

ולכן הסמיכה התורה אל אחדות ה' "ואהבת את ה' אלקיך וגו' ובכל נפשך וגו'". ואומרים חז"ל: אפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות נד.). ודייק רבנו - לא רק שהיהודי מקדש את השם על ידי מסירת הנפש, אלא יותר מזה, "אפילו נוטל את נפשך". "נוטל" זה בינוני עומד - עומד ונוטל יום יום, שעה שעה, בכל מכשירי העיני; הוא סורק במסרקות של ברזל תמיד. זהו בטוי מרירות החיים של ישראל, אשר תמיד הוא עומד בנסיון החיים ומקדש את השם. "בכל מדה שהוא מודד לך". וכמו שאמר אותו חסיד, מובא בספר חובות הלבבות "שער האהבה": "אלקי! הרעבתי ועירום עזבתי ובמחשכי הלילה הושבתני ועוזך וגדלך הוריתני, אם תשרפני באש לא אוסיף כי אם אהבה אותך ושמחה בך".

אהבה זו הבאה מאהבת ה' העליונה, והמשעבדת את האני הפרטי אל סבת הכל המחיה כל, פורצת גבולות, הורסת גדרים, וחובקת זרועות עולם, וכמו שכותב רבנו: "כשהאהבה יורדת מעולם האצילות לעולם הבריאה, היא יורדת בהתפרטותה לפרטי פרטים לנגודים וסתירות...". אולם "האספקלריא המאירה של האהבה עומדת היא ברום עולם, בעולם האלקות, במקום שאין סתירות גבולים ונגודים, רק אושר וטוב... היא אינה סובלת גם ברדתה שום קמצנות ורעות עין..." (אורות הקודש עמ' תנו-ז [עמ' תמג, האחדות הכוללת כט]).

"...חכמי ישראל, אבות התעודה, אמרו לנו זה כבר, 'אף על פי שאלו מטמאין ואלו מטהרין, אלו אוסרין ואלו מתירין, אלו ואלו דברי אלקים חיים. א-ל אחד אמרו, פרנס אחד נתנו, מפי אדון כל המעשים ב"ה' (חגיגה ג:). זהו החותם הגדול של אחדות המחשבה שמתמם את החזיונות המתנגדים בהפגשם על פני אופק המחשבה והרות..." (אדר היקר, מעט צרי [עמ' יג]). זהו הכח המאחד הגדול של המחשבה השואבת "את אהבת כל ההויה המגוונת ברבוי יצוריה... מאהבת השלמות המוחלטת והגמורה של סבת הכל מחולל הכל" (אורות הקודש תנו [עמ' תמב - שם]), שהיא מתממת את החזיונות המתנגדים זה לזה, היא משלימה עמהם, היא מוצאת את קו המשנה המאחד אותם והחורז ביניהם.

אבל עוד יותר מזה אומר רבנו: "ימים רבים עברו על החכמה המכנית, והחק חמלא שגיא, ששני כחות המתנגדים זה את זה הם מולידים שלילה בהפגשם, היה לקו להתעשייה שהיה לה כעול ברזל על צוארה. אבל באו הנסיונות, והתרחה ההכרה, עד שצעדה בגאון ההחלטה, כי לא שלילה יולידו שני כחות המתנגדים בהפגשם, כי אם כח-חיובי מחודש..." (אדר היקר, מעט

צרי [שם]). כלומר לא רק שיש צרך בכל כח, שיש צרך בכל מדה, כמו שכותב רס"ג, שאי-אפשר להקים בנין במין חומר אחד, וצריכים בכל החומרים הדרושים לבנין הבית (אמונות ודעות, הנהגת האדם, פרק א). ולא רק שצריכים להשלים עם המציאות של כחות מתנגדים, מתוך הכרח או מתוך סבלנות, כי אם צריכים לבא לידי הכרה שהם מביאים לידי "כח חיובי מחודש", "שגם הוא יהיה לכח פועל ליהנות בו בני אדם, כשידעו איך להשתמש בו" (שם). עיין בכוזרי מאמר ד, כה: "ולולא המלחמה הזאת לא היתה הצלתו וכו".

כי החידוש האמיתי איננו בא מתוך ההגיון המצומצם המסתפק רק בידיעת חלק מהמהות, אלא "הוא נלקח מתמצית כל המהות של היש הקדום לו, שמכחו הוא בא. הפרי יוצא מכל האופי של העץ, מעמק גועו ושרשו, מיסוד שאיבת לשדו עד ראש צמרתו והתפשטות ענפיו ועליו... הכרת היחש של היניקה מן הכל דוקא ולא מחלקים לבדם, ...היא פועלת תמיד על השקפת העולם והחיים... ואז האדם מוצא את עצמו...לא מהות מצוי כשהוא לעצמו, אלא נצוץ קטן הזורח תמיד מאור השמש בגבורתה..." (אגרות ראי"ה ס' סט [אגרות הראי"ה ג אגרת תשמא]).

וכשהאדם מסתכל לא רק בנקודה המצומצמת שממנה הפרי יוצא, כי אם על כל היש הקדום לו, על כל תמצית היניקה של הפרי הבא מן העץ כלו, בכל התפשטותו, בעמקו רחבו וגבוהו, אף על מה שמלמטה מן השרש - הקרקע בכלל, ואף מה שהוא למעלה מן הנקודה העליונה של יציאת הפרי - אויר וטל השמים, או ימצא את החדוש הנובע דוקא משני כחות מתנגדים זה לזה. כי "המחשבה העליונה: המחשבה שכל העצמה וכל המילוי של כל, בה הוא. ...הפלגים הגדולים ממנה משתפכים, ומהפלגים יוצאים נהרים, מהנהרים נחלים, מהנחלים... זרמים, והזרמים... לצנורות קטנים, והצנורות מתחלקים להמון אלפי רבבות לאין קץ של קנוקנות... לפעמים צר מאד המקום לשוט בין הקנוקנות, נאחות או הנשמה בשרשיהם של הקנוקנות הדקים, בצנורות, ואם הצנור גם הוא צר, נאחות היא בורם, ואם הורם צר... נאחות בשטף... נאחות בנחל... בנהר, ואם גם הנהר יצר לה, נאחות היא בפלג אלקים מלא מים, המחובר למחשבה של בלי מצרים..." (אורות הקודש עמוד תס [עמ' תמו האחדות הכוללת לא]).

והאדם שנשמתו איננה שטה בין הקנוקנות והצנורות, אלא שהיא שואבת את אורה מפלג אלקים, בחבור אל המחשבה בלי מצרים, הוא איננו מסתכל בחלקי הבריאה, מתוך שפופרת של פרט, אלא מתוך שפופרת של כלל, שהפרט שוה את ערכו עד כמה שהוא קשור אל הכלל. ומתוך זה הוא בא לידי חדוש, שכנסת ישראל סגולתה היא הכלל, והפרטים נזונים מן הכלל. ומשונה הוא יחס כנסת ישראל ליחידיה, מכל יחס של קבוץ לאומי אחר ליחידיו: "כל הקבוצים נותנים הם ליחידיהם רק את הצד החצוני של המהות...", כי הרי הם מאחדים בתוכם גזעים שונים ודתות שונות, ואם כן אין ביניהם סגולה פנימית המאחדת אותם, רק צורה חצונית, מסגרת המאחדת אותם לשם מטרה מדינית או כלכלית. "לא כן בישראל. הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן נשמה ליחידים. אם יעלה על הדעת להנתק מהאומה, צריך הוא לנתק את נשמתו ממקור חיותה..." (אורות ישראל פרק ב סימן ג). ומכיון שנשמתו של כל יחיד מישראל נשאבת מאוצר הכלל, וסגולת האומה מאירה בו כל זמן שאינו מנתק את נשמתו ממקור חיותה, בטוח הוא בכח הסגולה הפנימית שהיא תאיר את

נשמתם של אלה הרחוקים ממעשה המצוות, אם קשורים וחבוקים הם במעשיהם אל העם וארצו. כי כל המחובר אל החיים, יש בטחון, אלא אם כן נעקר לגמרי ממקור חיותו.

ולכן אל נחשוב שאהבת ישראל והעבודה של סגוריא על הכלל ועל הפרט היא עבודה הרגשית לבד, "כי אם מקצ' גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת הענפים, שקלם צומחים ויונקים מלשד טל אור תורת חסד" (אורות ישראל פרק ד, א). כי כמו שאמרנו, האב של אהבת ישראל היא "האמונה באורה האלקי של כנסת ישראל, שהוא לה סגלה עצמית שלא תזוז ממנה בכל חליפות הזמנים... הגלוי שמגלה הצדיק, האוהב את עצמיותה של האומה בכל עו חייו... פועל לטובה על האיש העוסק בסניגוריה האמיתית הזאת, לרוממו מעל שפלות החיים הגסים והמוגבלים, ההולכים קדורנית בזעפם העגום. והפעולה חוזרת באורח סגולי על כללות האומה ופרטיה, להכניס בהם כח מעורר... שיפילם להם אורח לתשובה מאהבה" (שם סימן ב). האהבה והסניגוריא הבאה כתולדה מהאמונה העמוקה באור האלקי של כנסת ישראל, משפיעה לטובה על האוהב, לא להשפיל את חייו לעניינים מצומצמים, לא להוכיח מתוך צרות עין בזעף ובכעס. ראה בכוזרי מאמר ג סימן יא: "ושלא תוציאנו הקנאה בהוכח תוכיח... לידי הכעס והנסירה". כי אם גם באותו זמן שהוא צריך לצמצם את האהבה, האספקלריא המאירה שלו "מצמצמת את האהבה באהבה, גודרת את הטוב בטוב" (אורות הקודש תנו [עמ' תמג, האחדות הכוללת כט]). באהבה כזאת מעורר הוא באופן סגולי את הכלל ואת הפרט לדרך של תשובה מאהבה.

וכישראל בעמים, כן היא קדושת הזמן וכן היא קדושת המקום. "קדושת האדם שבישראל, הרי היא חבויה בכל האדם הכללי... בעומק הגניזה, והיא הולכת וזורמת, על ידי כמה דרכים... עד שבאים לידי הגילוי של ההארה בנשמת ישראל. קדושת המקום מלאה כל העולם... והולכים שטפי הקודש... עד שבאים לידי גילוי בארץ-ישראל, ראש עפירות תבל... מציון מכלל יופי אלקים הופיע. קדושת הזמן מתפשטת היא על כל ארך הזמן, ברוך ה' יום יום, והולכים קוי האור... עד שבאים לידי הבעה וגילוי בזמנים המקודשים... דוגמת הארת הנשמה שבחוששים". הפה מדבר, וכי הכלי הזה הוא המדבר, והרי יש בעלי-חיים שיש להם פה יותר גדול מהאדם, ואיננו יכול לדבר. אלא בעל כרחך, הכח הנשמתי שבו, הוא הנותן את הכח של דבור, והפה הוא רק המכשיר שבו, ועל ידו בא לידי גלוי כח הדבור. אז "עין רואה ואזן שומעת, שלא ממקורם הפרטי הם לוקחים את אורם, אלא אותה הארת החיים השוטפת מאור הנשמה... מקנה איכות חיים של ראייה ושמיעה... וכיוצא בו בכל המון הגילויים שבעולם... החידוש הוא בשם, בהתגלות בביטוי ובפרסום, אבל העצמיות לא נתחדשה. מעת היותה שם אני. למען ציון לא אחשה... עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפידי יבער, וראו גוים צדקתך וכל מלכים כבודך" (אורות הקודש שיג-ד [עמ' שג-שד, הקודש הכללי יג]).

כי אמנם קדושת ירושלים, סובר מרן כדעת הרמב"ם, שהיא כמקדש, שאף על פי שהיא שוממת, בקדושתה היא עומדת. כי קדושתה לא נפקעה, אף על פי שהיתה זקוקה גם לקדושת מחיצות, והיא כנחלה שאין לה הפסק עולמית ("משפט כהן", הלכות בית הבחירה [סימן צו]), בכל זאת הגלוי חסר, ההבעה איננה. וכשם שכל החוששים הם המשמשים בטוי והבעה לכח הנפשי הפנימי, כך הוא ישראל באדם הכללי, וכך הארץ בעולם הכללי, משמשים גלוי ופרסום של הקדושה אשר באדם ובמקום. כי "ארץ-ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק

בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני, כי אמנם גם מטרה זו היא חשובה מאד, אבל לא הכל. "ארץ-ישראל היא חטיבה עצמונית קשורה בקשר-חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה..." (ריש] אורות). ארץ-ישראל איננה רק מסגרת חצונית לשם אגודה ואחודה והחזקת קיומה של האומה, כי אם יותר מזה: חטיבה עצמונית חשובה לעצמה וחבוקה בסגולות הפנימיות שלה עם האומה, כשם שהאומה קשורה בה. כי "כשם שנאמר בשבת בראשית שבת לה', כך נאמר בשביעית שבת לה'. סגולת הארץ וסגולת האומה מתאימות יחד. כשם שהאומה היא מיוחדת להרוממות האלקית במעמקי חייה, כך הארץ, ארץ ה'. ...נשמת האומה והארץ, יחדיו פועלות את יסוד היותן..." (הקדמה לספר שבת הארץ). לשתיהן סגולות שוות מיוסדות על הטבע האלקי הקבוע בהן, ושתי הנשמות יחד, של העם והארץ, פועלות את יסוד ההויה שלהן, לא שאחת היא טפלה לשניה.

ואורא דארץ-ישראל מחכים. מתוך שאויר הארץ שואב מנשמת הכלל, הוא גותן "הארה בנשמה להשכיל את היסוד של העולם המאוחד... בארץ העמים הטמאה אי אפשר להשקפת העולם המאוחד" להגלות. "ועם כל ההתאמצות לנשום נשימה ישראלית ולהשכיל אל הסוד של העולם האחדותי, אויר ארץ העמים מעכב. על כן מלאה היא האדמה הטמאה שבחוץ לארץ מסרחון עבודה זרה... ואין דרך להנצל מחרפת עבודה זרה, כי אם בכינוסן של ישראל לארץ-ישראל, 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים'..." (אורות הקודש תלז-ח [עמ' תכג, האחדות הכוללת יט]). יצירה עצמית ישראלית, יצירה שיש לזקוף אותה לחשבון כלל ישראל, נבואה המיוחדת לישראל והקדושה שבטבע, אי אפשר כי אם בארץ-ישראל²².

"ואין אוכלוסא בבבל" (ברכות נח, א). אם יתאספו מיליונים מישראל במדינה אחרת מחוץ לארץ-ישראל אינם עם אחד²³, כי גוי אחד בארץ, "עמה אקרון אחד ולא אגון בלחודיהון" (זהר ויקרא צג, ב). ולא עוד, אלא שסרחון עבודה זרה שבחוץ לארץ מעכב מלהשכיל את היסוד של העולם המאוחד, מתוך שלטון העולם המפורר שיסודו עבודה זרה, ורק בכנוסן של ישראל לארץ-ישראל יתוקן העולם המאוחד והיה ה' לנו לאלקים²⁴.

שמא נאמר, אם הקדושה שבטבע היא בארץ-ישראל, ואם הארץ היא קדושה אפילו כשהיא בידי נכרים, וכמו שכתב הרמב"ם: "גוי שקנה קרקע בארץ-ישראל לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה. לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד" (פרק א מתרומות הלכה י), אם כן, מה איכפת לנו אם האדמה נמצאת בידי נכרים? על זה אומר רבנו: "החיים הממשיים של קדושת היהדות, אינם מתגלים כי אם בשיבת האומה לארצה... וכל העליונות שברוחה ובחזון לבה יקומו ויחיו כפי אותה המדה שהיסוד המעשי יתפוס מקום להחיות את החזיון המתעלה" (אורות, [אורות התחיה ת]). אמנם ישנה בארץ-ישראל הקדושה הטבעית, אבל היא לא באה לידי גלוי כי אם על-ידי שיבת ישראל אליה. וכל המעלות

22. אורות, ארץ-ישראל פרק ג.

23. עין-איה ברכות חלק ב ט, רפט = עולת ראייה א שפז-שפת.

24. אורות הקודש שם.

העליונות שבארץ: קדושה, אחדות הכלל, רוח-הקודש ונבואה, יבאו לידי גלוי רק כפי אותה המדה שאנו נשתתף בצד המעשי של קנין ובנין בארץ.

ורבנו מרחיק לכת בהכניסו רעיון עמוק בהלכה, "שכל המוקדם בפסוק, זה קודם לברכה. "אמר ליה: זה שני לארץ, וזה חמישי לארץ" (ברכות מא.), שבארץ ראשון יש חמש תיבות: חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון, ובארץ שני - זית שמן ודבש. שישנם אנשים החובבים את הארץ בגלל חמשת המינים המכוונים נגד חמשה חומשי תורה.

שני סוגים של בני אדם באומה השותפים בהחייאת הארץ, בסוג האחד בעלי נפשות אשר נסיתן לישום ארצי ומדיני. ובסוג השני - בעלי נפשות אציליות, המזרחים אור עליון על ישראל ועל העמים. הגלות אין בכחה להקים מקרבה לא גבורים המוניים ולא חכמים קדושים. הראשונים נרעדים שם מקול עלה נדף, והשניים - רוח הקודש נסתלקה מאדמת נכר ("חיי הרב קוק", עמוד 92-93). וכך ישנם אנשים החובבים את הארץ מהצד החמרי של זית שמן ודבש. בכל זאת אלה שבאים לארץ לעזור בבנין החמרי, אף שאין כונתם לצד הרוחני, אבל מכיון שהם מוקדמים לארץ - הרי באו אל הארץ. מוקדמים הם לברכה כלפי אלה האנשים האוהבים את הארץ מצד רוחניותה וקדושתה, אולם הם יושבים בחוץ לארץ. כי מכיון שהראשונים עוזרים לצד החמרי של הכלל, והחמר של הכלל יהפך לרוחני. והא ראייה, עמרי מלך ישראל שבודאי לא כיון לשם שמים בזה שהוסיף עיר בארץ-ישראל, אלא לכבודו, או לחוק את הצד הפוליטי או הכלכלי, וכה למלכות על-ידי זה שחוק את הצד החמרי שבארץ. ומזה יש ללמוד כמה צריכים לחוק את הכחות החמריים של כלל האומה, ומזה יבא גם כן חווק לכחות הרוחניים העליונים (עולת ראייה שעד-ז' [עין איה ברכות חלק ב, ו, מ]).

ורבנו קובע אשר "יסוד הגלות והשפלות... בא רק מפני שאין מודיעים את ארץ-ישראל, את ערכה וחכמתה, ואין מתקנים את חטא המרגלים שהוציאו דבה על הארץ... והלאי שנזכה אחרי כל ההפלגות כולן, מצדנו, להביע אף חלק אחד מרבבה מחמדת ארץ חמדה... ורוח הקודש המתנוסס בקרבה" (אגרות הראי"ה סימן צו [עמ' קיב-ג]).

אלו היו השקפותיו של גדול הענקים אשר הכיר את החיוב שבדברים המתנגדים זה לזה בהיקף הכללי. מתוך הסתכלות באספקלריא המאירה של נשמת הכלל שממנה היה מסתכל בנשמת היחיד ומעלה אל נשמת הרבים, ואת חיי השעה אל חיי העולם. ובשעה זו שזכינו לראות את הילוד "הפדחת" "אורו של משיח" ("חוון הגאולה", נחמת ישראל), אשר מרן הרב זצ"ל חזה במרחץ הדמים של אירופה, ובהתקמות חיינו המחודשים במדינת ישראל, אנו רואים גם צללים מרובים, עלינו לזכור את דבריו של מרן הרב, שכל הבורח מן הצל, הצל רודף אחריו. אלא חובתנו היא להגדיל את האור, להרבות כל כך אורה, עד אשר ינוסו הצללים. לזקק את נשמת היחידים בנשמת הכלל, המצרפת ומטהרת את הפרט בקדושה העליונה הכללית לפי חפץ חיים אלקיים שלמים בצורתם ובתבניתם, על ידי למוד התורה והגיון חכמה, על ידי קיום המצוות והדרכות מוסר ומדות טובות, לאהבה את ה', תורתו, עמו וארצו. ואז נזכה שהקב"ה יביא לנו גואל למען שמו באהבה.

רבנו הגדול רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

שלושים שנה להסתלקותו (ג' באלול תרצ"ה - תשכ"ה)²⁵

סוד גדולתו של מרן הרב זצ"ל, שזכה לשעור קומה של מרא דארעא ישראל ומרא דעמא ישראל, ניתן למצות מתוך דבריו בספרו "אדר היקר"²⁶ - בהערכה על הגאונות לסוגיה. "הגאונות" - הוא אומר - "מחוברת לעולם, ממתנה ועבודה. בין גאונות וכשרון השכל, בין גאונות המוסר והצדק, שניהם אינם באים כי אם כשיתחברו בנפש הגאונות שתי אלה יחד: מתת אלקים של נפש יתרה ונפלאה, האוגרת בתוכה סכום גדול של מעלות הרוח וכה נשגב בעצם תולדתה, עם השקידה וקבלת עול-העבודה מאהבה, לפתח את הכשרונות, להוציא את הסגולה הגנוזה מן הכח אל הפועל. אנו מוצאים לפעמים גם כן גאונים מעולים, שזכו למה שהם, רק בעבודה רבה ועמל גדול של שקידה נפלאה. אולם כל החודר בעין בוחנת, ימצא הבדל בין הגאונות הטבעית לאותה המלאכותית, כאותו ההבדל עצמו שיש בין הטבע והמלאכה ברוב. ויותר מזה שהנטייה המצויינת לשקידה ולאהבת העבודה... גם זאת היא אחת מתכונות הגאונות כשהיא נמצאת במדה גדולה. על כן סוף כל סוף, סבת הגאונות היא סגולה של יצירה, שאמנם ביד האדם להגדילה ולהקטינה כפי בחירתו...".

למרן הרב זצ"ל היה אמנם כשרון של גאונות טבעית, מתת אלקים של נפש יתרה ונפלאה, בכח נשגב של מעלות הרוח בעצם תולדתה. בשחר טל ילדותו ראו בו גדלות הרוח. ולפני הגיעו לגיל הבגרות בא במשא ומתן של הלכה עם גדולי ישראל. ובישיבת וולוז'ין התייחסו אל "העילוי" הזה בחבה ובהערצה. והגאון הנצי"ב זצ"ל הכין אתו יחד את שעוריו שהיה מרצה בפני תלמידי הישיבה. חותנו הגאון האדר"ת זצ"ל, אמר עליו: "לקחתי לבתי חתן שאינני מגיע לקרסוליו". וכשרצה לשלוח ידיו במסחר, הניאו הגאון בעל "חפץ חיים" זצ"ל, באמרו אליו: "אתה נוצרת לגדולות להיות מנהיג בישראל".

אבל לא פחות מן הגאונות של מתנה, אשר קננה בו באופן טבעי, היתה בו גאונות של עבודה, שקידה, התמדה עד למסירת נפש על התורה. כשלמד בישיבת וולוז'ין ושקידתו היתה למעלה מכח אנושי - ששים דף תלמוד עם נושאי כליו היה לומד בכל יום - עד שנחלש ונפל למשכב. בא אליו הנצי"ב לבקרו והוכיחו על שקידתו הבלתי מוגבלת ואמר לו: "גם אני הייתי שקדן בבחרותי, אבל ידעתי גם לקבוע שעות לעיני הגוף. ללמודי קבעתי שש עשרה שעות במעט לעת ולא יותר, ואתה שכחת את עצמך לגמרי".

ואני כשזכיתי שמרן הרב קבע אתי שעורים בהתבודדות, ראיתי את אש הקודש שהיתה יוקדת בלבו לאהבת התורה, עד שהיתה כשלהבת העולה מאליה, ללא גבול, ורק בהתאמצות גדולה אפשר היה להפסיק אותו מלמודו, שיטעום משהו להתזיק את קיומו. ופעם עברתי עם אחד מחכמי ירושלים ליד בית מרן הרב בשעה מאוחרת אחרי חצות הלילה, וראינו אור בחדרו.

25. נדפס בבטאון "ארחות", המועצה הדתית בחיפה, ערב ראש-השנה ה'תשכ"ו; ובקיצועים מעטים באור המזרח, תמוז ה'תשכ"ו, עמ' 214-212, תחת הכותרת "גדולתו של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל".

26. עמ' כג, "רעיונות לתולדות הגאון אדר"ת ז"ל", א.

הפצנו לדעת מיהו המטריד מנוחת הרב בשעה כל כך מאוחרת, אחרי טרדותיו הרבות במשך היום והערב, והשתוממו לראות את הרב בעצמו וספר עב-כרך בידו, מתרוצץ אנה ואנה וגומא עמוד אחרי עמוד, בהתלהבות ובשקידה מופלאה. אז אמרתי לאיש שיחי: עכשיו יש להאמין למה שספרו לי, שבהיות מרן רב ואב"ד ביפו, עבר פעם במשך שלשים יום על כל הש"ס, כי בתפיסתו הגאונית בצרוף שקידה עצומה כזאת, בכוחו לעבור על כל גלי הגלים של ים-התלמוד במשך זמן קצר.

גאונות זאת המחוברת ממתנה ועבודה, נתנה בחלקה את בטויה באלפי גליונות של ספרים, חבורים ומאמרים בכל מקצועות התורה והיהדות, בהיקף רחב. בהסברה ובהעמקה, בבהירות המחשבה ומקוריות הסגנון. היא גם שנתנה לו היכולת להתגבר על כל המון טרדותיו וחולשתו, ולא להחסיר משעוריו הקבועים לחכמי הישיבה ולענות לכל שואליו מכל קצוי העולם, וגם לנאום, להרצות ולכתוב על כל מאורע בחיי היהדות, בשפע של רעיונות עמוקים, ובשטף של מקראי תנ"ך ומאמרי חז"ל שהיו מפליאים את שומעיו וקוראיו. רק מתוך גאונות זאת הכפולה - כשרונו הסגולי וקבלת עול העבודה מאהבה - היה יכול בשנותיו האחרונות - שהיו מרובות בדאגות וצער - לחבר "הלכה ברורה" ו"ברור הלכה" על ש"ס בבלי וחלק מהירושלמי, בהתאמה לסוגיות התלמוד.

גאונות זאת של "יכולת שכלית ורצון כביר", השתקפה אצלו גם בעבודת ה' ובקיום המצוות. התרפקותו בתפלה, דבקותו בשמחת-התורה ובכל מצוה בהגיע זמן קיומה עם כל עומק ההבנה שבה, וגאונות כפולה זאת של נפש יתירה ונפלאה עם קבלת עול העבודה מאהבה, בהתחברות "החכמה והכשרון עם המוסר והצדק" - נתנה לו את צביונו המיוחד באהבת ישראל, עד לכדי הקרבה עצמית. בדאגתו לכלל ולפרט לא חס על כבודו, מעמדו ובריאותו, ובזריזות בלתי מצויה היה חס לעזרה - בעת צרה. ולעומת זריזותו, יש לציין את זהירותו הבלתי מצויה. לא הוציא בטוי חריף, אפילו נגד אלה שמררו את חייו בכתבי פלסטר ובדרכים שונות, ולא נתן לעט סופרים שלו לצאת בגילוי-דעת נגדם, פן יבולע לאיזה מוסד שהם עומדים בראש או לבנין ארץ-ישראל בכלל. ובכדי לא להכשל בלאו של "לא תשנא את אחיך בלבבך", היה מקרב את מתנגדיו ומזדרז למלא את בקשתם בעניני הפרט, והיה רגיל בפיו: לא אצטער אם לא אשנא את מי שצריכים לשנוא, אבל אצטער תמיד אם חלילה לא אאהוב את מי שאני צריך לאהוב. על לוח בקיר ביתו היתה חרותה אמרתו של הלל הנשיא: "הוי מתלמידי של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" (אבות פרק א), והיא היתה חרותה גם על לוח-לבו כסיסמת חייו כל הימים.

אהבתו לארץ-ישראל - מנקודת השקפה של "ומי כעמך ישראל - גוי אחד בארץ" - עמה אקרון אחד ולא אינון בלחודייהו" (זהר אמור עג, א) - היא פרשה מיוחדת במינה. תחית העם ובנינו בארצנו הקדושה היו חיי-רוחו ונשמתו. שליח ההשגחה העליונה היה בתקופתו - תקופה של שינוי ערכים, מחיי גלות לחיי עם בונה את עצמאותו, תקופה של חלופי דעות והשקפות בין אבות לבנים, והוא שהבין שיחתם של אבות ובנים, לגשר ביניהם על יסודות האידיאלים המשותפים שביניהם.

הוא היה גם שליח ההשגחה העליונה באותם הימים ההיסטוריים שלפני מתן הכרות בלפור. בזמן המלחמה העולמית הראשונה בשוייץ, וכשהזמינו אותו מלונדון לבוא לקבל שם משרת רבנות, הביע חשש שלא יתנו לו לשוב לארץ-ישראל משאת נפשו. בכל זאת הסכים להצעה זו, בהיותו בטוח שתוצאות המלחמה יביאו בכנפיהן צמיחת ישועה לישראל, ובריטניה תחולל בעזה"י את הפלא הזה, ואולי יוכל גם הוא לעזור במה שהוא בהצלחת עמו וארצו אם יהיה במטרופולין של המדינה. כך כתב להם וכך היה. כשבא ללונדון ובחוגים מדיניים החלה תנועה לדון בשיבת ישראל לארצו, נמצאו משטינים גם מבני ישראל, שיצאו בגלוי נגד זכותנו בארץ, ורבים נימקו התנגדותם בטעמים דתיים. אז יצא מרן הרב בנאומים פומביים באספות-עם בהן השתתפו גם חברי בית הנבחרים, והוציא כרוזים שנתפרסמו ברבים, בהם הוכיח את הבגידה הנוראה של קורעי הנשמה היהודית הרוצים לפורר את השלמות של "אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". לדבריו היה הד בבית הנבחרים ועשו רושם רב על חוגים שונים בפנים ובחוץ.

אלה הם קוים כלליים מסוד גדלותו של מרן הרב זצ"ל, אולם כל פרקי חייו ומעשיו רבי הענפים בגאונותו לכל סגולותיה, יכתוב העם כלו בהמשכת האורות של ארבעת עיקרי חייו: אהבת ה', אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, ברעיון, בדיבור ובמעשה בכל שטחי בנין בית חיינו.